

ДИГИТАЛИЗАЦИЈА НА ЗБИРКАТА НА НАУМ ЦЕЛАКОСКИ (1934 – 2023)

Ана Ашталковска Гајтаноска

Институт за етнологија и антропологија, Скопје

Датум на прием: 31.12.2024

Апстракт: Во рамките на важните заложби на Институтот за етнологија и антропологија (ИЕА) е архивирањето и дигитализацијата на работните материјали на значајни личности од овие дисциплини. ИЕА ја имаше честа да ја добие збирката и пристап до големата библиотека на д-р Наум Целакоски по неговата смрт, во јануари 2023 година.

Дигитализацијата на збирките од овој тип е особено значајна меѓу другото и за истражување на историјата на дисциплините во македонски контекст имајќи ги предвид: историските, општествените, техничките и сите други околности во кои работеле авторите во нивните најплодни години.

Многу важен аспект на архивирањето и на дигитализацијата на ваквите материјали е зајакнувањето на институционалната меморија за истражувачите и нивната работа, која треба да го претстави континуитетот на дисциплините и институциите, преку сеќавањето на поединците, кои, низ историјата, придонесле за нивниот развој.

Клучни зборови: дигитализација, Наум Целакоски, институционална меморија, архивирање

Вовед

Една од централните заложби на Институтот за етнологија и антропологија е архивирање и дигитализација на збирките на значајни личности од овие дисциплини, што придонесува во зајакнување на институционалната меморија, од една страна, и зачувување на нивната работа, која останува во наследство за идните генерации, од друга страна.

Под раководство на проф. д-р Љупчо Ристески, базата на Дигиталниот архив на етнолошки и антрополошки ресурси (ДАЕАР) на ИЕА, ПМФ, УКИМ, Скопје: (достапна на: <https://is.gd/KVJHJk>) ги содржи збирките на проф. д-р Галаба Паликрушева (258 архивски единици)¹; на проф. д-р Ѓорѓи Здравев (409 архивски единици)²; збирка фотографии на Џоел Мартин Халперн за Македонија³ итн.

¹ 2023. „Дигитализација на збирката на професорката Галаба Паликрушева (1928 – 2009)“, проект организиран од Институтот за етнологија и антропологија (ИЕА), ПМФ, УКИМ, Скопје, финансиран од Министерството за култура на РС Македонија за 2023 година. Раководител на проектот: д-р Инес Црвенковска-Ристеска. Учесници во проектот: м-р Елизабета Павковиќ и Бојана Мирчевска Чаковска (258 архивски единици).

Дигитализацијата на збирките од овој тип е особено важна за современите истражувачи од повеќе аспекти. Најпрвин, преку дигитализацијата, овие документи се зачувуваат во базата на Дигиталниот архив и на овој начин стануваат полесно достапни. Зачувувањето на работните материјали на истражувачите, кои се создавани во посебни контексти, нуди увид во: историските, општествените, техничките и сите други околности во кои работеле авторите во нивните најплодни години. Преку овие збирки може поблиску да се истражува историјата на дисциплините во македонски контекст во нивните различни фази од развојот (за Дигиталниот архив и управувањето со наследството на овој начин, да се види кај: Црвенковска-Ристеска и Ристески 2024).

Многу важен аспект на овие проекти за дигитализација на збирките е зајакнување на институционалната меморија за истражувачите и нивните дела, што инаку се покажало како недостаток на многу од институциите кога станува збор за одржување на споменот на претходниците, на нивниот влог и на нивната актива во градењето на институциите, но и на дисциплините. Тој недостаток се покажува како многу сериозен во текот на работата на проектот на ИЕА со наслов „Етнолошки и антрополошки лексикон на Македонија. Личности и дела“⁴, особено кога треба да се пронајдат материјали за активноста на починати истражувачи од овие дисциплини. Овој недостаток претставува дополнителна мотивација за ИЕА во контекст на проектите што се однесуваат на дигитализација и на архивирање на збирките како нематеријално културно наследство, но поттикнува и

² 2022. „Дигитализација на Збирката на професор Ѓорѓи Здравев (1941 – 2007)“, проект организиран од Институтот за етнологија и антропологија (ИЕА), ПМФ, УКИМ, Скопје, финансиран од Министерството за култура на РС Македонија за 2022 година. Раководител на проектот: д-р Инес Црвенковска-Ристеска. Учесници во проектот: м-р Елизабета Павковиќ и Бојана Мирчевска Чаковска (409 архивски единици).

³ 2019. „Дигитален архив за етнолошки и антрополошки ресурси (ДАЕАР). Збирка фотографии на Џоел Мартин Халперн за Македонија“. Проект од национален интерес во културата од областа на музејската дејност и заштитата на нематеријалното културно наследство, во реализација на ИЕА, финансиран од Министерството за култура на РСМ за 2019 година. Раководител на проектот: д-р Љупчо С. Ристески. Учесници во проектот: Бојана Мирчевска, д-р Виктор Трајановски, д-р Даворин Трпески.

⁴ 2022 – 2024. „Етнолошки и антрополошки лексикон на Македонија. Личности и дела“. Проект на ИЕА, финансиран од интегративните средства на УКИМ. Раководител на проектот: проф. д-р Љупчо С. Ристески. Учесници во проектот: д-р Љупчо С. Ристески, д-р Мирјана Мирчевска, д-р Илина Јакимовска, д-р Даворин Трпески, д-р Ана Ашталковска Гајтаноска, д-р Инес Црвенковска-Ристеска, д-р Виктор Трајановски, Бојана Мирчевска, м-р Елизабета Павковиќ.

други форми на одбележување на придонесот на претходниците во овие дисциплини. Таква форма е „Омажот за етнологите“ што традиционално го организира Институтот за етнологија и антропологија по повод значајни годишнини и јубилеи кога се одбележува и се истакнува работата на различни истражувачи: „Институционалната улога е неминовна во обезбедување конзистентност на колективната меморија, која за жал честопати е декларативна и полна празнини, кои се обидуваме да ги пополниме на ваков начин, како мозаик од ликовите и делата на заслужните колеги“⁵. Во врска со овој Омаж се и студентските работилници за создавање и за обновување на статии на „Википедија“ на македонски јазик за македонските етнологи.

Врз основа на дигитализираната збирка на проф. д-р Ѓорѓи Здравев веќе се објавени две книги, кои ги содржат неговите, досега, необјавени теренски материјали и цртежи од различни места и различни временски периоди, а кои се однесуваат на неговиот главен истражувачки интерес за народната носија⁶. Од 2023 година, ИЕА ја поседува и збирката на Наум Целакоски, којашто содржи драгоцените материјали.

Биографски податоци за Наум Целакоски (1934 – 2023)

Наум Целакоски е роден на 25.6.1934 година во селото Мешеишта, во земјоделско семејство. Основно образование завршил во родното село, а гимназија завршил во Охрид во 1954 година. Во 1957 година ги започнал студиите на Филозофскиот факултет во Скопје, во групата за Историја на книжевноста на народите на СФРЈ. Дипломирал во 1960 година. Докторирал на Филолошкиот отсек при Филозофскиот факултет на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје на тема „Македонските обредни песни од Дебарца – Охридско“.

Од 1960 до 1969 година Наум Целакоски работел како професор по македонски јазик и литература во гимназијата „Св. Климент Охридски“ во Охрид. Од 1969 година работел во Историскиот архив во Охрид, во кој бил долгогодишен директор. Работел и како научен советник при Институтот за старословенска култура во Прилеп. Се пензионирал како редовен професор по предметот културно наследство на Факултетот за туризам и угостителство – Охрид при Универзитетот „Св. Климент Охридски“ – Битола, каде што ја извршувал и функцијата на декан на факултетот.

⁵ Види повеќе на следниот линк: <https://is.gd/JdbHO7> [Пристапено на 15.12.2024].

⁶ Црвенковска-Ристеска, И. (ур.). 2023. *Етнографски материјали од професорот Ѓорѓи Здравев*. Прва книга. Скопје: ЦЕИПА; Црвенковска-Ристеска, И. (ур.). 2024. *Етнографски материјали од професорот Ѓорѓи Здравев*. Втора книга. Скопје: ИЕА, ПМФ, УКИМ.

Наум Целакоски бил соработник на Институтот за фолклор „Марко Цепенков“ во Скопје од 1967 година. Бил активен теренски истражувач во родното село Мешеишта, како и во другите села на Дебарца, каде што собирал богати теренски материјали на различни теми од народната култура на населението од охридскиот крај.

Член бил на Здружението на фолклористите на СРМ од 1971 година. Од 1973 година бил член на претседателството на Друштвото на архивски работници на СРМ.

Целиот живот се интересирал за различни теми од општествените и хуманистичките дисциплини и многу читал, па така на 8.12.2022 година бил прогласен за почесен член на Библиотеката „Григор Прличев“ – Охрид.

Објавил и две поетски збирки. Книгата „Пролог“ е објавена како самостојно издание во 1998 година со теми инспирирани од неговите професионални интереси и истражувања и од неговото родно место. Втората е со наслов „Зелената месечина во очите на мајка ми“.

Наум Целакоски објавил 18 книги, кои ги следат неговите професионални интереси: етнологија, фолклористика и културно наследство. Книгата со наслов „Дебарца, обреди, магии и обредни песни“, која произлегува од истражувањата што ги вршел, потребни за изработка на неговата докторска дисертација, објавена во 1984 година, се истакнува како исклучително темелна и квалитетна етнографија за областа Дебарца (Целакоски 1984).

Наум Целакоски во текот на својата кариера напишал повеќе од педесет статии, кои се однесуваат на неговите основни интереси од областа на етнологијата, обработувајќи различни теми од традициската култура, како што се: обредите, обичаите, магиите итн. Некои негови статии се однесуваат на различни аспекти од народното творештво, разгледувани преку народни песни и преданија. Пишувал и за културата и туризмот, односно за културата како применет туризам. Исто така, соодветно на неговиот професионален ангажман во Историскиот архив во Охрид, пишувал и за архивската граѓа како значаен извор во проучувањата на општествените и на хуманистичките дисциплини. Напишал повеќе статии, кои се однесуваат на Св. Наум Охридски, Бигорскиот манастир, за Охридската архиепископија, како и статии што се однесуваат на различни теми поврзани со делото на Григор Прличев.

Наум Целакоски во текот на својот работен век, но исто толку посветено и по пензионирањето, активно се занимавал со истражување на теми од областа на: етнологијата, фолклористиката и културното наследство.

Содржина на збирката на Наум Целакоски (1934 – 2023)

ИЕА ја имаше честа да ја добие збирката на Наум Целакоски од страна на неговото семејство по неговата смрт, во јануари 2023 година. Покрај збирката, семејството ја донираше и неговата домашна библиотека, така што фондот на библиотеката на ИЕА се збогати за повеќе од 470 книги.

Збирката е содржана во 4 архивски кутии, кои бројат 99 архивски единици. По процесот на селекција и класификација на материјалите, тие се дигитализираа и беа внесени во базата на Дигиталниот архив на етнолошки и антрополошки ресурси на ИЕА⁷. Збирката ракописни материјали на проф. д-р Наум Целакоски е достапна за прегледување на кратката содржина на секоја архивска единица⁸. Архивските материјали можат да се користат во научноистражувачки цели, но тоа подлежи на правила за користење на материјали од Архивот на Институтот за етнологија и антропологија⁹.

Збирката содржи материјали од периодот кога Наум Целакоски работел како соработник на Институтот за фолклор „Марко Цепенков“. Неколку архивски единици содржат теренски материјали главно со народни песни од селата: Мешеишта, Белчишта, Годивје и други села во Дебарца, снимени и транскрибирани од Наум Целакоски од 1962, и од 1969 до 1972 година. Некои од нив се внесени во формуларите што се користеле тогаш во Институтот за фолклор и се напишани на машина за чукање, а други се забележани во различни тетратки со ракопис, придружени со теренски белешки и белешки од литература. Во оваа тема влегува и тетратката, во која се издвоени народни песни снимени на магнетофонски ленти и транскрибирани од различни истражувачи во 50-тите, 60-тите и 70-тите години од 20 век. Целиот живот истражувал во родното село Мешеишта, односно во Дебарца и интимно бил поврзан со овој регион, така што и неговата докторска дисертација исто така се однесува на Дебарца, која се наоѓа во збирката заедно со административната документација за пријавување и одобрување на тема.

⁷ 2024. „Дигитализација на Збирката на професор Наум Целакоски (1934 – 2023)“, проект организиран од Институтот за етнологија и антропологија (ИЕА), ПМФ, УКИМ, Скопје, финансиран од Министерството за култура на РС Македонија за 2024 година. Раководител на проектот: д-р Ана Ашталковска Гајтаноска. Учесници во проектот: м-р Елизабета Павковиќ и Бојана Мирчевска Чаковска. (99 архивски единици).

⁸ Види повеќе на следниот линк: <https://is.gd/ghUP8c> [Пристапено на 15.12.2024].

⁹ Правилата за користење материјали од Архивот на Институтот за етнологија и антропологија се достапни на: <https://is.gd/HRlpXt> [Пристапено на 15.12.2024].

Посветеноста на истражување на поширокиот Охридски Регион е изразена и во неговите работни материјали содржани во збирката. Григор Прличев е значајна тема на која Наум Целакоски посветил големо внимание. Манастирот „Св. Наум Охридски“ бил исто така долгогодишен истражувачки интерес на Целакоски, на кој му се посветени неколку книги. Збирката содржи копии од архивски материјали од Архивот на Македонија, кои се однесуваат на овие теми; ракописи на цели книги и текстови посветени на овие теми, со редакција, корекции, забелешки и додавки.

Особено интересни се две архивски единици во кои се сместени зачуваните домашни задачи од учениците на гимназијата „Св. Климент Охридски“ во Охрид. Додека работел како професор на македонски јазик и литература, тој им давал задачи на своите ученици, кои истовремено биле третирали како значаен истражувачки извор. Неговите ученици биле ставени во позиција на истражувачи, кои, од своите баби, дедовци и повозрасни блиски добивале интересни приказни. Едната збирка содржи неколку многу впечатливи текстови, кои се однесуваат на сеќавања на Илинден од Охридскиот Регион, собрани во 60-тите години од 20 век. Поголемиот дел од архивската единица се однесува на народни поговори, кои ги запишувале учениците од своите домашни. Овие текстови, освен името и презимето на ученикот, го наведуваат и името на соговорникот, неговата возраст и најчесто местото на живеење/раѓање. Втората архивска единица на оваа тема содржи преданија за Св. Наум и за Св. Климент Охридски, напишани во: 1966, 1967 и 1968 година. Целакоски ги категоризирал преданијата собрани од учениците и пишувал забелешки онаму каде што сметал дека има потенцијал да се продлабочи истражувањето. Овие две архивски единици ја покажуваат неговата инвентивност како професор во гимназијата, кој успеал, на овој начин, да ги ангажира своите ученици во периодот кога преданијата и сеќавањата за времиња, кои, од денешна перспектива, изгледаат многу далеку во минатото, сè уште живо се пренесувале.

Заклучок

Овој краток преглед на проектот на ИЕА за дигитализација на збирката на Наум Целакоски (1934 – 2023) е пригодно да се објави токму во списанието *Македонски фолклор* на Институтот за фолклор „Марко Цепенков“ – Скопје, со оглед на неговиот ангажман како соработник истражувач почнувајќи од 1967 година во таа институција. Тоа, исто така, оди во прилог на намерата за зајакнување на институционалната меморија за истражувачите, кои, низ историјата на различни начини, придонеле во развојот на научните дисциплини.

Етнолозите и фолклористите најдобро знаат дека искуствата и приказните на нивните соговорници од теренските истражувања се значајни сведоштва, кои ги третираме како извори од прв ред во

нашите истражувања. Приказните и искуствата на истражувачите, кои ги раскажуваат нивните работни материјали зачувани на овој начин – преку архивирање и дигитализација, додаваат уште еден слој во перспективите за начините на кои можеме да ги искористиме како значајни извори или извори од прв ред. Работата на архивирање и на дигитализација на збирката на Наум Целакоски ми овозможи, како истражувач, подобро да се запознаам со неговата личност без да го познавам лично, што ја прави оваа работа многу возбудлива и повеќеслојна и на лично ниво.

ЛИТЕРАТУРА

Целакоски, Н. 1984. *Дебарца, обреди, маѓии и обредни ѝесни*. Скопје: Студентски збор.

Црвенковска-Ристеска, И. и Љ. Ристески. 2024. „Дигитално време, дигитален архив: употребата на ARCHIVESSPACE, веб-ориентираната апликација за управување со наследство. Примерот на Дигиталниот архив за етнологски и за антрополошки ресурси“. *Македонски фолклор*, год. LV, бр. 85. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“, 39–58.

Црвенковска-Ристеска, И. (ур.). 2024. *Етнографски материјали од професорот Ѓорѓи Здравев*, втора книга. Скопје: ИЕА, ПМФ, УКИМ.

Црвенковска-Ристеска, И. (ур.). 2023. *Етнографски материјали од професорот Ѓорѓи Здравев*, прва книга. Скопје: ЦЕИПА.

Сајтографија

„Дигиталниот архив на етнологски и антрополошки ресурси (ДАЕАР) на ИЕА, ПМФ, УКИМ, Скопје“, <https://is.gd/KVJHJk> [Пристапено на 18.3.2025].

„Етнологите ќе им оддадат почит на Милош Константинов, Ангелина Крстева и Крсте Богоевски“. 29.5.2023. <https://is.gd/JdbHO7> [Пристапено на 15.12.2024].

„Збирка ракописни материјали на проф. д-р Наум Целакоски“, <https://is.gd/ghUP8c> [Пристапено на 15.12.2024].

„Почина д-р Наум Целакоски, поранешен професор на ФТУ“. 4.1.2023. Охрид 1, <https://is.gd/X95gVD> [Пристапено на 15.12.2024].

„Правилата за користење материјали од Архивот на Институтот за етнологија и антропологија“, <https://is.gd/HRlpXt> [Пристапено на 15.12.2024].

Останати извори

Приватна архива на проф. д-р Наум Целакоски (предадена од страна на неговото семејство на Институт за етнологија и антропологија, ПМФ, УКИМ, Скопје).

DIGITIZATION OF THE COLLECTION OF NAUM CELAKOSKI (1934–2023)

Ana Aštalkovska Gajtanoska
Institute of ethnology and anthropology, Skopje

Summary

One of the key initiatives of the Institute of Ethnology and Anthropology (IEA) is the preservation and digitization of the materials from prominent figures in these fields. Following the passing of Naum Celakoski in January 2023, the IEA was privileged to receive his extensive collection and library.

The digitization of such collections is crucial, particularly for research into the development of these disciplines within the Macedonian context. This effort allows for a deeper understanding of the historical, social, and technical circumstances in which these scholars worked during their most productive years.

Equally crucial is the role of archiving and digitization in reinforcing institutional memory. These preserved materials not only honor the individuals who shaped the growth of these fields but also emphasize the continuity of the disciplines and the institutions throughout history.